

2.1.1.1.4.1 Zee

“Misschien zijn er geen grenzen behalve de zee, en is de zee de enige scheiding en daarmee ook de enige brug”

Hisham Matar¹

Paradoxaal is dat hoewel de territorialisering van de zee vrij recent is, de grensbepaling bij zeegrenzen reeds veel meer onderhevig is geweest aan gecodificeerde rechtsregels dan bij landgrenzen. Ze kent na vastlegging ook relatief weinig wijzigingen.

Zeegrenzen werden vanaf de Middeleeuwen steeds belangrijker. Reeds tijdens de late Middeleeuwen goldt in Italië (in theorie) de invloedrijke stelling van de rechtsgeleerde Bartole da Sassoferrato – voorafgegaan door Italiaanse glossators, zoals Azo van Bologna – dat de oeverstaat het gezag heeft over de ‘naburige zee’ tot ca. 150 km. Dat weerhield Venetië er echter niet van om aanspraak te maken op de hele Adriatische Zee, noch Genua om de Ligurische Zee op te eisen. Frankrijk en Engeland, de grote oeverstaten aan de Atlantische Oceaan, hadden zeer algemene aanspraken over de hen omringende zeeën. Engeland achtte zich soeverein in het Kanaal en over alle wateren van Bretagne tot de Pyreneeën, wat een onuitputtelijke bron van conflicten opleverde, aangezien de graafschappen Vlaanderen, Zeeland en Holland de zee vrij achtten. Toch zou vanaf de 14^e eeuw het graafschap Vlaanderen uit handels- en veiligheidsoverwegingen een strook langsheen zijn kust tot exclusief soeverein Vlaams gebied uitroepen, onder de naam ‘stroom’. In 1392 verklaarde Vlaanderen zich verantwoordelijk voor de rechtshandhaving in die strook, om de Hanzeaten en later ook Schotse handelaars aan te trekken; Holland volgde dat voorbeeld, door in 1394 de Zuiderzee tot ‘stroom’ te verklaren (Frankrijk legde zich bij deze ‘stroom de Flandre’ neer in 1370, net zoals Engeland in 1403 en Holland en Zeeland in 1414). De breedte van de ‘territoriale wateren’ werd tijdens de 15^e eeuw geschat op een *vue* (= de afstand tot waar men de kust en haar constructies kan ontwaren, ca. 21 km.). Ook in de Baltische Zee gold toen een analoge regeling: bijvoorbeeld had Lübeck vanaf de 13^e eeuw voor zijn rede een *breuc mare* (‘korte zee’). Ondermeer onder impuls van Alberico Gentili drong het begrip ‘territoriale wateren’ definitief door in het internationaal recht. Zeker vanaf de 17^e eeuw werd een territoriale zone van 3 zeemijl (of ca. 5,5 km, d.w.z. de afstand die overbrugd kan worden door een kanonschot; **1 zeemijl is 1852 meter**) algemeen aanvaard: deze regel, die reeds in 1703 geformuleerd was door Cornelius van Bynkershoek, werd voor het eerst officieel door een staat opgeëist in 1756 (door Zweden).²

Na de Tweede Wereldoorlog volgden de internationale zeerechtconferenties zich op (de eerste twee vonden plaats in Genève, in 1958 en 1960). De derde (Caracas, 1974-1982) werd besloten met de ondertekening, in Kingston (Montego Bay), van de *United Nations Convention on the Law of the Sea (Unclos)*. De ratificatie door de

¹ Schrijver Hisham Matar: ‘Onze tijd is bang voor boeken’, in *De Standaard*, SDL, 4-5 november 2023.

² “*Imperium terræ finiri ubi finitur armorum postestas*” (“de macht van een land eindigt waard de kracht van wapens eindigt”): C. Van Bynkershoek, *De dominio maris dissertatio*, Den Haag, 1703.

rijke landen bleef lange tijd aanslepen, omdat ze niet gehinderd wensen te worden bij de ontginning van de volle zee; de ontwikkelingslanden wensten dan weer een Internationale Autoriteit voor de ontginning. In 1993 werd, als compromis, een zwakke Autoriteit ingesteld; de conventie was nu acceptabel voor voldoende staten om van kracht te worden in 1994. Pervers gevolg ervan is dat er nog meer zeegrenskonflikten dan voorheen zijn (bijvoorbeeld Griekenland // Turkije, de Falklands, Zuidoost-Azië). Een internationaal gerechtshof in Hamburg ziet toe op de toepassing van de afspraken.³

Logo van het Internationaal Zeerechttribunaal

Evenwel zijn vele zeegrenzen nog niet gedelimeerd door middel van een internationaal akkoord. En dat terwijl er een groeiende territorialisering van de zeeën en oceanen aan de gang is, m.n. inzake de vastlegging van de Exclusieve Economische Zone (cf. infra). Twee zeegebieden zijn onderwerp van toenemende rivaliteit tussen de oeverstaten: de Noordelijke IJszee en de Zuidchinese Zee.

Zeegrenzen scheiden de volgende zones: de binnenzee, de territoriale wateren, de aansluitende of aangrenzende zone, de exclusieve economische zone en de open zee.

De **binnenwateren (binnenzee)** omvatten alle wateren die het land insnijden, met openingen die minder dan tweemaal de lengte van de territoriale wateren bedragen (incl. baaien, mondingen, delta's, riffen; een speciale regel werd getroffen voor de archipels). Ze behoren volkenrechtelijk volledig tot het grondgebied van een staat.

De **territoriale wateren (territoriale zee)** worden gemeten vanaf de basislijn (getrokken volgens de regels van het verdrag uit 1982) en mag niet groter dan 12 zeemijl (1 zeemijl = 1.862 meter, dus ruim 22 km.) zijn. Voorheen maakten staten aanspraak op 3 of 4 zeemijl (Scandinavië) of ook 6 (de Middellandse Zee-landen), maar ook op 20 of zelfs 200 zeemijl (Afrika, Latijns-Amerika): de breedte hing af van de omstandigheden die een land verplichten gewicht te verlenen aan ofwel het principe van vrijheid of dat van bescherming. In deze zone geldt voor buitenlandse (niet-oorlogs-)schepen het recht op vrije doorvaart, voorzover ze niet hinderend of bedreigend zijn voor de veiligheid van de oeverstaat. Ook is dit gebied in principe echter nog soeverein staatsterritorium. Hét grote probleem blijft het bepalen van de basislijn: dit gebeurt normaliter volgens de laagwaterlijn, maar soms ook, in het geval van sterk ingesneden kusten of eilanden, langs een rechte lijn, die bijvoorbeeld uitsteeksels als pieren verbindt. Ook baaien vormen hierbij soms problematische uitzonderingen: het zijn wateroppervlakten die groter zijn dan de helft van een halve cirkel met de doorsnede van de afsluitingslijn van de baaien, in zoverre deze niet

³ Het aan de hand van UNCLOS opgerichte International Tribunal for the Law of the Sea (°1996): cf. <itlos.org/stop/home> .

langer dan 24 zeemijl is. Zo verklaarde de Libische leider Kadhafi tijdens de jaren tachtig de Golf van Sirte tot deel van Libië, met als 300 zeemijl lange grens de 32^e breedtegraad van Misratah naar Benghazi (de “rode lijn” of “Lijn des Doods”). De Golf van Sirte beantwoordt echter niet aan de internationale definitie van baai. Wanneer twee territoriale zeeën elkaar overlappen, wordt de grens vastgelegd in het midden, tenzij historische of andere argumenten hierover anders beslissen.

De volgende grenslijn is die der **aansluitende zone**: hier eindigt de soevereiniteit van de staat, maar er kunnen hier toch nog exclusieve rechten (met sanctioneringsbevoegdheid) uitgeoefend worden: het recht op douanecontrole, de bescherming van het visbestand, migratie, de volksgezondheid en het milieu. Deze zone mag, gemeten vanaf de territoriale wateren, tot 12 zeemijl bedragen.

Elke kuststaat kan zich bevoegd verklaren over een **exclusieve economische zone (EEZ)** (ook soms *visserijzone* genoemd) van maximum 200 zeemijl. Het concept werd in 1982 voor het eerste gecodificeerd. Binnen deze zone heeft de staat soevereine rechten over alle levende en minerale grondstoffen (zoals vis, olie en aardgas, knollen). Aan de rechten beantwoorden ook plichten, van vrije doorvaart, overvliegen en het plaatsen van ondergrondse kabels en pijplijnen.⁴

Hierbij dient men ook rekening te houden met het zgn. **continentaal plat**: dit is de voortzetting van de continentale landmassa's onder water, of het relatief ondiepe deel van de zee voor de kust (hoogstens 185 meter). Het eerste bilateraal akkoord ter zake dateert van 1942 (tussen Venezuela en het Verenigd Koninkrijk), het eerste internationale van 1958 (vervangen door de conventie van 1982). De internationale 'Commission on the Limits of the Continental Shelf' (CLCS) kan toestemming geven tot uitbreiding tot 350 zeemijl (wat de zeebodem en de ondergrond dus betreft), op voorwaarde dat men hierbij binnen de 100 mijl vanaf de 2500-meter dieptelijn blijft. Twisten over de afbakening van het continentaal plat blijven echter legioen in de internationale politiek.⁵

De **volle zee**, ten slotte, kan nooit onder de soevereiniteit van een staat gesteld worden en mag dan ook vrij bevaren en bevest, bekabeld of bebouwd worden. Wel heeft een staat het recht om bij dreigende milieuvervuiling te interveniëren, net zoals bij het vermoeden van piraterij (het zeerecht moet alvast in dit geval enigszins uitgebreider worden⁶) of slavenhandel, en nog enkele andere specifieke gevallen (bijvoorbeeld wanneer de vlag niet getoond wordt).

De bodemschatten in volle zee werden in 1970 door de Verenigde Naties verklaard tot gemeenschappelijk erfgoed van de mensheid: ze worden beheerd door de

⁴ De VS hebben de grootste EEZ (11,35 miljoen km²), voor Frankrijk (10,6 miljoen km² – dankzij de overzeese gebieden).

⁵ Cf. un.org/Depts/los/clcs_new/clcs_home.htm

⁶ Cf. Florian Sax's thesis *Soldaten gegen Piraten*: M. Grunert, Die Rechten der Seeräuber, in: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 9 augustus 2018.

'International Sea-Bed Authority'-ISA.⁷ Die zoekt de laatste decennia naar een wettelijk kader voor de ontginning van de diepzee, reikend van 200 tot 11.000 meter en ook wel de laatste grens voor wetenschappelijke ontdekkingen maar ook exploitatie genoemd. Dat laatste geldt dan vooral voor de polymetallische nodules ('mangaanknollen'), rijk aan ijzer, mangaan, nikkel, kobalt en koper. Ondertussen heeft ISA in de Stille Oceaan concessiezones voor exploitatie op een diepte van 4.000 meter toegestaan. Dat leidt tot bezorgdheid bij wetenschappers en milieubeschermers: de diepzee herbergt immers een grotendeels onbestudeerde biodiversiteit én de ecologische rol van de diepzee in het functioneren van het systeem aarde is nog een vraag.⁸

Logo van de Internationale Zeebodemautoriteit

Speciale gevallen zijn *zeestraten*: men gaat er hier meestal van uit dat er een recht is op vrije, 'onschuldige', doorvaart; toch worden soms speciale verdragen hiervoor afgesloten (bijvoorbeeld de doorvaart van de Dardanellen en de Bosporus in het Verdrag van Montreux van 1936). Bij overlappende zeerechten dienen de staten sowieso tot een verdragsrechtelijke overeenkomst te komen: hierbij wordt doorgaans de middenlijn als grens gehanteerd.

Vanaf 1958 werd bijzondere aandacht besteed aan *staten die niet aan een kust gelegen zijn*: deze kregen vanaf dan vrije toegang tot de zee, mits overeenkomsten werden afgesloten met de kuststaten van doorvaart (de kuststaten behouden uiteraard wel volledige soevereiniteit over het desbetreffend gebied).

En dan is er nog het probleem van de *bepaling van wat een eiland is* (wat recht geeft op een Exclusieve Economische Zone) *en wat een rots is* (die slechts een territoriale zeegrens met zich meebrengt). De conventie uit 1958 bepaalde (in artikel 10) dat een eiland een natuurlijke landmassa omringd door water is die ook bij hoog water vrij blijft: het moet een spontane verhoging van het continentaal plat zijn. Een uitspraak van het Permanent Hof van Arbitrage (in Den Haag) uit 2016 (inzake het statuut van de Spratly eilanden, tussen China en de Filippijnen) bevestigde niet alleen dat eilanden een natuurlijk karakter moeten hebben (en dat kunstmatige eilanden dus niet in aanmerking komen) maar ook dat een rots geen economische activiteit of menselijke bewoning kan hebben: een uitspraak die grote gevolgen kan

⁷ Cf. <isa.org.jm> . De autonome internationale organisatie opgericht in het kader van UNCLOS, met zetel in Kingston (Jamaica) werd operationeel vanaf 1996 en beheert de facto circa 54% van de oceanen. Het is de enige internationale organisatie die een natuurlijke rijkdom in gemeenschappelijke eigendom beheert.

⁸ Volckaert (F.), Asselman (J.), Kochzius (M.) e.a., De diepzee, bron van biodiversiteit of van metalen?, in De Standaard, 3-4 augustus 2024, 53.

hebben voor vele staten (bijv. voor Frankrijk's onbewoonde Clipperton eiland in de Stille Oceaan, nabij Midden-Amerika: slechts 1,7 km² groot maar in theorie 440.000 km² EEZ met zich meebrengend).⁹

Er zijn rond de zee dus verschillende soorten grenzen te bepalen: de basislijn, vanwaaruit de territoriale wateren, de aangrenzende zone en de exclusieve economische zone bepaald worden; de (buiten)grens van het continentaal plat, (indien het zich uitstrekt over de limiet van 200 zeemijlen); de verdragsgrens (desgevallend). Sommigen beschouwen zeegrenzen eerder als *frontier*, dan als *boundary*; dit geldt zeker daar waar de kust niet georganiseerd verdedigd kan worden (zoals toen Engeland tijdens de Honderdjarige Oorlog gemakkelijk Frankrijk kon binnenvallen).

⁹ M. Redon, Dossier Îles. Des territoires dans la mondialisation, in: *Carto. Le Monde en Cartes*, 60, 7-8/2020, 13-23.